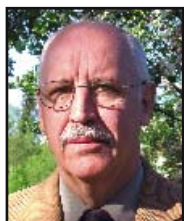

Et mälestus kestaks ja vaimsus ei kaoks

REIN PURJE
EML tegevisees

Head Memento liikmed ja toetajad, kõik võõrvõimu ajal vaenatud kaasmaalased!

Kümne aasta eest katkes Memento lehe väljaandmine. Nüüd, 1941.a. juuniküüditamise 65. aastapäeva künnisel üritame lehte taas üllitama hakata. Ei võta seda ette küll iga kuu, nagu tookord leht Viljar Ansko tubli toimetajatöö tulemusel ilmus. Käesolev leht on pühendatud leina-aastapäevale, tänavu ilmukuks veel teataja, milles saavad avaldamisruumi kõik Memento Liitu kuuluvad ühendused, ning aasta lõpuks jõulunumber.

Sihid jäävad samaks – avaldada kokkuvõtteid Memento uurimistöö tulemustest, mälestusi ja ajaloolaste lühiartikleid ning represseeritutele vajalikku teavet enam kui 1500-liikmelise Eesti Memento Liidu ja 16 piirkondliku ühenduse tegemiste, seadusandluse muudatuste, soodustuste ja asjaajamise kohta. Kaal kalduks nüüd pigem tarviliku informatsiooni ja tänase päeva poole, sest vahepealsete aastatega on suur osa raskete aegade mälestustest trükivalgust näinud, kogumise ja avaldamisega tegeletakse agaralt nii maakondades kui Memento büroos, tegelevad ajaloolased ja paljud uued ühendused.

Sellegipoolest oleks igas numbris ka koht meenutustel. Tänapäev võtame vastu soovid lehe sisu osas ja kaastööd. Tänuksõnad ka neile, kes mind, äsja Memento asjade ajajaks valitud ja esmakordselt lehetegemisega kokkusattunud, nõu ja jõuga toetanud on.

Viimane aasta on toonud Eesti Memento Liidu juhtimisse mõningaid muudatusi. Uue organisatsioonina loodi Represseeritute Abistamise Fond, mille kaudu toimub nüüd ka liidu rahastamine. Meie seast lahkus kauaaegne esimees Heino Jalakas, kelle asemele valiti Leo Õispuu. Endel Palmiste andis oma töö üle minule, liidu juhatus kinnitas mu tegeviseimehe ametisse. Olen EML liige 1991.aastast, üks kümnest ellujäänud 1941 emaihus küüditatust, mu kaitseliitlasest isa hukkus Sevurallagis. 1966-1967 olin ise meelsusvang. Tahan järgida oma töös liidu põhikirjalisi eesmärke ja traditsioone, mille teenekad eelkäijad paika on pannud. Näen oma üht ülesannet selles, et liidu töö oleks suunatud järgnevat põlvkonda poole – et mälestus kestma jääks.

Soovin, et mul õnnestuks liikuma liikata represseeritute pensionaat-kodu projekt, mis on aastaid erinevates instantsides takerdunud. Kindlasti tunneksime üksikuina või tugiteenuseid vajajana ent paremini saatusekaaslaste seas. Kui saame korda meie liikmete registri, saab liit pöörata rohkem tähelepanu abivajajatele.

2005 püstitatud mälestuskivid Pilstveres.

EML juhatus liikmed septembris 2005 Pilstveres.

Vello Salum septembris 2005 Pilstveres.

Aeg on halastamatu oma kulgemises, kuid kokku hoides jaksame me veel oma aadete eest seista, järeltulijaid õiglust ja Eesti iseseisvust kaitsma kasvatada.

14. juunil 1941 sooritati genotsiidikuritegu

PEEP VARJU

*Okupatsioonide
repressiivpoliitika
Uurimise Riikliku Ko-
missjoni tegevsiimees*

Leinapäev 14. juuni tähendab meile ühte kõige traagilisemat päeva eesti rahva ajaloos.

Aasta varem, 21. juunil 1940 Pu-naarmee tankide abil kommunistliku terrorirežiimi kehtestanud N. Liidu juhtkond organiseeris sel päeval Eestis esimese massilise Siberisse küüditamisega aegumatu inimsusevastase genotsiidikuriteo.

Surmale oli määratud ligi 40 000 inimest

Otsuse selle kuritegeliku massiope-ratsiooni üheaegseks läbiviimiseks kolmes Balti riigis langetasid Moskvast N. Liidu valitsus ja kompartei Keskkomitee 14. mail 1941. See otsus nr. 1299-526 oli eriti salajane ja sellest ei teatud Eestis ligi viiekümne aasta jooksul mitte midagi. Ettevalmistused planeeritud kuritööks olid toimunud kogu esimese Nõukogude okupatsiooniaasta jooksul alates juunist 1940 ja seetõttu saigi võimalikuks, et juba 26. mail 1941 oli KGB juhtkond kinnitanud koondtabeli Eestis, Lätis ja Leedus represseerimisele kuuluva kümne inimgrupi kohta koos vastavate plaaniliste üldarvudega – 14 471, 15 000 ja 9924. Seega kokku Balti riikidest 39 395 surmale määratud inimest. Ohvriteks osutusid koos perekondadega inimesed, kes kuulusid rahva eliiti. Nende hulka sokutati kriminaalkurjategijaid koguarvuga u. 10%.

Praeguseks selgunud andmetel küüditati 14. juunil 1941 Eestist Venemaale vähemalt 9267 inimest. Tuhandeid inimesi oli juba varem arreteeri-

Eesti Post tähistab juuniküüditamise aastapäeva postkaardi väljaandmisega kunstnik Lembit Lõhmuse kujunduses. Sellel aimub toleaeagne vagun, näeme fragmenti ühe vaguni küüditatute originaalnimekirjast ja küüditatute ligikaudset arvu.

tud ja represseeritavate kaheksanda grupi moodustavadki juba surmaotsuse saanute pereliikmed. 20-ks aastaks sundasumisele määratud naised, lapsed ja vanurid saadeti Kirovi, Tomski ja Novosibirski oblastisse, arreteeritud perekonnapead, nende seas ka naised aga Kaug-Põhja sunnitöölaagritesse (Sevurallag, Vostokurallag, Vorkutlag). 1942. aastal lasti maha suur osa vahistatutest, paljud aga hukkusid ebainimlikes tingimustes veel enne surmaotsuse täideviimist juba 1941. a. lõpul.

14. juuni ohvrite nimekirjast leiame 16 Asutava Kogu liiget, 25 Eesti Vabariigi ministrit, nende seas ka riigipead, 63 Riigikogu liiget, kellest 26 lasti maha Kirovi ja Sverdlovski vanglates, 421 politseiametnikku ja üle 300 kaadriohvitseri. Viimase kahe grupi kohta langetati suhteliselt kõige enam surmaotsuseid. Aga ohvriteks oli ka ligi 3000 last ja alaealist. Suurim suremus ebainimlike tingimuste tõttu

sundasumisel oligi kuni paariaastaste väikelaste hulgas. Kohati jäi neist ellu vaid üks kümnest!

Küüditamine jätkus kümme aastat

Väikelaste deporteerimine ja nende massiline hukkumine on selle operatsiooni organiseerijate kõige rängem kuritegu, mida eesti rahvas ei saa kunagi unustada. Süütute inimeste hukkumine kommunistide käe läbi sundis relvi haarama kümneid tuhandeid Vabadussõja vaimus kasvanud eesti mehi. Pärast sõja lõppugi jätkasid tuhanded neist võitlust metsavendadena, eelistades kodupinnal lahingus langemist piinamistele KGB-s ja inimväärkust alandavale Siberi vangilaagritele.

Viiekümnendate aastate lõpul, kui ellujäänud said võimaluse kodumaale tagasi pöörduda, sai selgeks, et enam kui pooled juuniküüditamise ohvritest

puhkavad Venemaal nimetutes hauades. On teada, et vähemalt 5003 inimest ei pöördunud kodumaale tagasi, sest tapetuna, surnuks piinatuna, nälga surnuna vangilaagrites ja asumisel ning teadmatusse kadununa olid nad andnud oma elu Eesti eest!

Eesti rahva parema osa otsene hävitamine, nende tegevuse piiramine ja ühiskonnast isoleerimine vangistamiste ja küüditamiste läbi jätkus vähemalt kümme aastat arvestades 1949. aasta märtsiküüditamisega, 1950. aasta EKP VIII pleenumi otsuste alusel alanud nn. kodanlike natsionalistide jälitamisega ja 1951. aastal läbi viidud viimase massilise arreteerimise lainega ning metsavendade füüsilise hävitamisega neil aastail.

Kaasajooksikud tegid häbiväärseid sobinguid

Eesti rahva eliidi hävitamise taustal on kohane meenutada, et alates 1940. aastast tulid võimule puuduliku haridusega (algharidusega) kommunistlikud tegelased, kelle arv komparteis oli 21. juuni 1940.a. seisuga 120! Nendega liitusid samasugusel tasemel kaasajooksikud ja kahjuks ka üksikud haritlased, kes omakasu huvides reetsid isamaa.

Nendest tuntum oli luuletaja Johannes Vares-Barbarus. Nagu selgub salajastest dokumentidest, astus ta häbiväärsesse sobingusse välisriigi luureorganitega, andes neile nõusoleku asuda Ždanovi poolt koostatava marionetliku valitsuse etteotsa, lisades omalt poolt ettepanekuid võimalike valitsuse liikmete kandidaatide kohta. Varese valitsus täitis kuulekalt kõiki Vene saatkonnast tulnud Ždanovi ja Botškarjovi käskude põhiseadusevastaselt korraldatud nn. Riigivolikogu valimiste läbiviimiseks ja Eesti riikluse lammutamiseks.

Hävitatud Eesti Vabariigi poliitilise eliidi asemele tulnud juunikommunistid ja viiekümne okupatsiooniaasta jooksul ENSV tingimustes üles kasvanud mitme põlvkonna uue võimeeliidi esindajad, võõrvõimu ustavad käsualused, on avaldanud laostavat mõju eesti rahva vaimusele ja moraalile. Taasiseseisvumisest möödunud viieteistkümnede aasta jooksul on üha selgemaks saanud nõukogude süsteemilt saadud "pärand" kui ohtlik haigus, mis halvab eesti rahva elujõu. Tõe selgitamine minevikusündmustest on ainus viis selleks, et ühendada eesti rahvast oma riigi uueks ülesehitamiseks.

Juuniküüditamise üldandmed

(seisuga 01.09.2004)

ohvrite üldarv	9267
neist vahistatud perekonnapead	3200
küüditatud pereliikmed	6067
saatuse järgi seni kindlaks tehtud andmed:	
hukkunud	3862
teadmata kadunud	
(tõenäoliselt hukkunud)	603
ebaselge saatusega	96
põgenenud vähemalt	81
vabanenud	4631
neist Venemaale jäänud	367
kodumaale tagasi jõudnud	4264

Lapseootel küüditatud emade lapsed, kes sündisid teel või sundasumise esimestel kuudel – 46. Neist ellu jäi vaid 10 last.

Seni selgunud mitteküüditatud, kes olid nimekirjadesse arvele võetud, kuid jäid 14. juunil kättesaamatuks või suutsid end varjata – 1991 Juuniküüditamise ohvrite seas oli juudi rahvusest Eesti kodanikke – 410, seega umbes 20% allesjäänud juudi kogukonnast represseeriti kommunistide punase terrori läbi. Vene rahvusest Eesti kodanikke või alalisi elanikke küüditati 912.

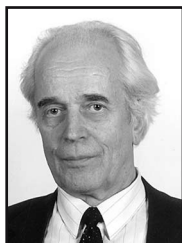
Kokku saame juuniküüditamise planeeritud ohvrite arvuks 11 258 isikut. See on väga lähedane arvule 11 205, mida nimetas vahistatud EKP sekretär Neeme Ruus ülekuulamisel Saksa okupatsioonivõimudele. Toimepandud genotsiidikuriteo eest hukati N. Ruus 2. juunil 1942.

Riikliku komisjoni ORURK andmed

MEMENTO LIIT JA ERRB

Lühikokkuvõte tekkeloost ja sihtidest

LEO ÕISPUU
EML esimees

Eesti Memento Liit, kuni 04.02.2005
Õigusvastaselt Represseeritute
Ühingute Ühendus Memento Liit
asutati 25. märtsil 1989, märtsi-
küüditamise 40. aastapäeval.

Sel päeval kutsuti represseeritute endi algatusel Tallinna suurimasse saali Linnahalli kokku endised küüditatud ja poliitvangid üle kogu Eestimaa. Moodustati ka maakondlikud ja suuremate linnade Memento ühingud. Samaaegselt Memento Liidu asutamisega alustas tegevust ka teabe- ja ajalootoimkond, millest tänu selle energilise esimehe, Tallinna Tehnikaülikooli dotsent Leo Talve tegutsemisele kasvas välja iseseisev töögrupp nimetusega Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB). 1992. aastast, pärast dots. Leo Talve surma, juhatab ERRB tööd praegune TTÜ emeriitdotsent Leo Õispuu.

ERRB eesmärgiks on Eestis 1940-1989 okupatsioonivõimude poolt teostatud genotsiidi, inimsusevastaste ja sõjakuritegude olemuse ja ulatuse süsteemne väljaselgitamine isikuandmete registrite toel ning vastavate nimekirjaraamatute koostamine.

Tegelikult olid kunagised küüditatud ja poliitvangid juba vagunites ja kongides alustanud saatusekaaslaste nimestike koostamist. Nõukogude okupatsioonivõimu poolt represseeritud isikute nimekirjade koostamise eesmärgid aga pandi esmasel kujul kirja aastail 1941-1944. Juba kuu aega pärast 1941. aasta massiküüditamist alustati Saksa okupatsioonivõimu toetusel Nõukogude võimu kuritegude teatavaks tegemist ajakirjanduse ja raadio kaudu. Algas stiihiline, väga ulatuslik Eestist Venemaale äraviidute ja kommunistide poolt mõrvatute

ERRB töötajad oma igapäevatööl Riigiarhiivi hoidlate kõrval.

registreerimine. Sellest tegevusest kujunes Elmar Tambeki juhtimisel välja ametlik, Saksa okupatsioonivõimu poolt tunnustatud asutus nimetusega Araviidute Otsimise ja Tagasitoomise Keskus. Keskus koosnes küll eranditult eestlastest, kuid sai rahvasuus siiski nime ZEV (saksakeelsest Zentralstelle zur Erfassung der Verschleppten Esten).

ERRB tegevuse algperioodil koguti kõik nimekirjad kokku. Üht-teist andsid ka võimuorganid, näiteks Siseministeeriumilt saadi 1949.a. küüditatud nimekirja. ERRB kõige töömahukam tegevus on aga töö KGB arhiivitoimikutega. Andmete kogumisel, töötlemisel, registreerimisel, mitme raamatu koondnimestiku kontrollimisel, uute nimekirjaraamatute käsikirjade koostamisel ja toimetamisel on pidevalt töötanud sümboolse tasu eest, missioonitundest ajendatuna 10-14 eakat inimest, valdavalt endised represseeritud.

ERRB tegevus on aastaid toetunud Riigi Arvutuskeskuse (praegu AS Andmevara) ja Riigiarhiivi mõistvale

suhtumisele -- nende kahe institutsiooni toetuseta oleksid tulemused tunduvalt väiksemad. Abi on andnud ka Informaatikafond. Ülnimetatud asutusi on sihtotstarbeliselt finantseerinud EV Valitsus. Tänuväärne on olnud väliseestlaste panus, eelkõige Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu abi näol, aga samuti väiksemate organisatsioonide ja üksikisikute annetustena.

Seega on töö Nõukogude okupatsioonivõimu poolt Eestis 1940-1988 represseeritud isikute nimekirjade koostamise ja uurimise alal toimunud kolmel perioodil: 1941-1944 okupeeritud Eestis; 1944-1989 avalikult väljaspool Nõukogude Liitu ja salaja vastavates sündmuspaikades; alates 1989 avalikult Eestis.

Praeguseks on Memento ERRB nimekirjaraamatute seerias ilmunud 6 eesti- ja inglisekeelset nimekirjaraamatut:

Poliitilised arreteerimised Eestis 1940-1988 (§58). Kõide 1. Koost. Leo Õispuu.//Tallinn, 1996, 757 lk., illustr. (20164 arreteeritu registrid). <http://okupatsioon.ee>

Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis. Köide 2. Koost. Leo Õispuu.//Tallinn, 1998, 744 lk., illustr. (15001 arreteeritu registrid; 1. ja 2. köite summaarne statistiline ülevaade). <http://okupatsioon.ee>

Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis. Köide 3. Koost. Leo Õispuu.//Tallinn, 2005, 960 lk., illustr. (14498 arreteeritu registrid; 1., 2. ja 3. köite summaarne statistiline ülevaade).

Küüditamine Eestist Venemaale. Märtsiküüditamine 1949. 1. osa. Koost. Leo Õispuu.//Tallinn, 2003, 879 lk., illustr. Saatesõnad, sissejuhatused; Memento juhtivtegelased; lühendid; dokumendid, fotod; statistika; küüditatute registrid. Koondregister 32536 nimega.

Küüditamine Eestist Venemaale. Märtsiküüditamine 1949. 2. osa. Koost. Leo Õispuu.//Tallinn, 1999, 736 lk., illustr. Kokku 29838 isikukirjet perekonnapeade nimede tähestikulisest järjekorras.

Küüditamine Eestist Venemaale. Juuniküüditamine 1941. Koost.

Leo Õispuu.//Tallinn, 2001, 895 lk., illustr. Kokku 13433 isikukirjet perekonnapeade nimede tähestikulisest järjekorras.

Järgmistena on kavandatud eesti- ja inglisekeelsed koondregister ja nimekirjaraamatud:

Arreteeritute ja küüditatute koondregister (R1-R6), ligikaudu 670 lk., illustr. Kokku 87035 mittekorduvat isiku lühikirjet nimede tähestikulisest järjekorras.

Sundmobiliseeritud Venemaa tööpataljonides. Kaks köidet. Ligi 90% ulatuses on andmed olemas. Mobiliseeriti 32100+2500 meest. Arhiiviallikatest ja trükistest kantakse andmeid elektroonilisse andmebaasi. Andmebaasi on sisestatud üle 30000 isikukirje.

Ühte ERRB seeria nimekirjaraamatuse mahub 15...20 tuhat repressiooniakti ehk isikuandmete kirjet. Küüditatute esitamisel perekonniti mahub raamatuse rohkem isikukirjeid. Isikukirjed sisaldavad töödeldavate parameetritena - perekonnanimi, eesnimi, isanimi, sünniaeg, sünnikoht, haridus, tegevus-

ala, elukoht, arreteerimise või küüditamise (represseerimise) aeg, süüdimõistva organi nimetus, (kohtu)otsuse aeg, paragrahv, karistusmäär, kinnipidamiskohad, mahalaskmise, hukkamise või haiguse läbi suremise aeg, invaliidsuse andmed, karistusmäär muutumine, vabastamise aeg, vabastamisele järgnevate õiguste piiramine, jne. Sageli on teada vaid osa loetletud parameetritest.

2004. aasta detsembrikuu lõpu seisuga oli Memento ERRB elektroonilise üldregistri tähestikulisest väljatrükis, pealkirjaga „Üldnimestik represseeritute andmebaasidest 2004“ 2406 leheküljel (koos korduvkirjete variantidega erinevatest allikatest) 178263 repressiooniakti lühikirjet. Üldnimestiku juurde kuulub väljatrükk pealkirjaga „Represseeritud isikute üldandmebaas. Ülevaade, statistika“ 117 leheküljel. Nimetatud lõpparv (178263) suureneb umbes 15000 võrra aastas. Algandmed registrisse sisestamiseks on saadud valdavalt KGB arhiivi dokumentidest, aga viimasel ajal ka mobiliseeritute kartoteegist. Nendest ligi 180 tuhandest repressioonikirjest on ligi 29% veel publitseerimata.

HAARANGUTE AEGU

Gustav Suits

*Sirelite saugud üle aialahu
uima hingavad, ei hinge mahu.
Lahku kiskumist see kinkind kevad,
noore suve õhtud kumenevad –
rohemütsimeestelt ära päri,
kust ja kuhu jõugus, üksijäri.*

*Eemal loodes ehab õndsus mingi.
Luusimine kummaline ümberringi:
taevasse kui vinetamas täheväli,
kõnniskelemas kes nii ummisjäli,
ümber nurga. Samm kaob sammu
sumbe,
videviku valemus kaob umbe.*

*Valge öö. Ei õitseaja maitse.
Oma kodu kedagi ei kaitse,
kodunt kaduda hirm läbi linna.
Ühel rada siia, teisel sinna,
kus veel kahe vahel sõpruskulda –
kes teab – haarama ei sisse tulda.*

*Avaneb uks kuski... Tuttav tere
lävelt virvendust lööb läbi vere.
Õnneriigi ööd! Poolpagulaste Petser!
Tapetite tihnikusse! naerab ketser.
Salanõuliku nõukogu jahti
juurdlema keel paelust pääseb lahti.*

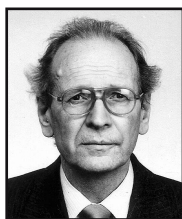
*Vait: mis autopõrin? Mööda vurab.
Süda, uluk, redus veelgi urab.
Trellidega loomavagun aga
kummitab ka kaetud akna taga.
Kuule, ööbik! Unetusse unne
kiriküütleb koidutunni tunne.*

15 aastat tegevust: mis jäänud veel teha

ÜLO OJATALU,
tabelitele "Memento"
tegijaid aastatel 1989-
1996; ERRB liige
1994-2005.

1991. aastal kirjutas Vello Salo Kotkajärvel: "...pool sajandit hiljem, meil täielikku küüditatute nimestikku veel pole".

Raamat "Küüditatud 1941" tuli trükist 1993.a. Järgmine 1941.a. küüditatute (ja ka teiste asumisele määratud) nimekirjaraamat ilmus "Memento" Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB) koostatuna aastal 2001.

Vahepeal oli jõudnud hiljuti meie hulgast lahkunud Enno Piir koos "Memento" Viljandi ühendusega välja anda esimese raamatu sarjast "Sakalamaa ei unusta" Halliste kihelkonna kohta, püüdes anda seal kõigi küüditatute, vangistatute ja tapetute andmed. Sari päädis viieteistkümnenda, koondnimekirja raamatuga 2001.

ERRB on välja andnud kuus nimekirjaraamatut kogu Eesti kohta.

Kas tänaseks on selgitatud kõik küüditatud ja vangistatud?

Peaegu kohe pärast seda, kui "Memento" oli jõudnud trüki anda suurraamatu, mille koostamisel oli arvesse võetud nii V. Salo ja Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riikliku Komisjoni kui ka Elmar Joosepi töögrupi andmestikke, leiti Eesti Riigiarhiivi Filiaalis (ERAF) veel suur sisetäis KGB toimikuid 1941.a. küüditamata jäänute kohta. Tõsi küll, neis leidis ka mõningane hulk vangistatute andmeid, millest osa oli teiste toimikute või muude allikate alusel juba 1996. ja 1998.a. ilmunud nimekirjaraamatutesse jõudnud, osa aga ilmus alles 2005.aastal nimekirjaraamatus nr 3.

Olen viimaste poolelise tosina kuu jooksul lugenud peamiselt meenutuste raamatuid ja teinud nendest väljakirjutusi nii tapetute, vangistatute, küüditatute kui ka 1941.a. mobiliseeritute kohta. Võrreldes neid nimesid raamatutes ilmunud nimekirjadega, kontrollides andmeid ERAFi kartoteekide (nr 87 – operatiiv-arvestuse kartoteek; 83 - 1941 väljasaatmisele kuuluvad, 84 - välja saatmata jäänud, fondid 3N, 4K, 1949; 85 - operatiiv-teatmekartoteegist vanuse tõttu maha võetud isikud; mitme

teise) andmetega, selgub ikka ja jälle, et mälestustest - ja mõnest muustki "mitteametlikust" allikast leitud napid andmed leiavad mõnes neis kinnitust või täpsustuvad. Tõsi küll, kunagi pole mitte ükski allikas, ei KGB või hiljem arhiivitöötajate koostatud kartoteek, ei ka aastaid või aastakümneid sündmustest hiljem kirja pandud meenutus 100% õige. Osa vigu on kergemini või raskemini märgatavad, teisi aga, näiteks ees- ja isanime, sünniaega ja -kohta, saaks täpsustada perekonnaseisuallikate poole pöördudes, kuid sageli võib viga olla perekonnanimes, mille õige variandi otsimiseks ei paista mingit põhjust olevatki.

Andmekogujana tahaksin, et töö tulem oleks suurem, kuid täna on see siiski kõigest enam-vähem järgmine: 10 väljakirjutatud isiku kohta leidub 1, keda ERRB andmebaasides üldse pole, vähemalt 1 andmed saavad lisa ja vähemalt 1 puhul ei saa väita, et kust tahes leitud andmed käivad ikka sama isiku kohta (näiteks Kask, kes oli 1951.a. Vorkutas – neid oli seal vähemalt kümnekond). 30-40 operatiiv-arvestuse kaardi hulgast leiab kartoteegis sorija tavaliselt samuti 1, mille andmeid ERRB-l varem veel polnud.

Kui aga need otsingud ajalisel aruandesse panna, siis selgub, et keskmiselt on kulunud loetud raamatust andmete väljakirjutamiseks, kartoteekides ja andmebaasides võrdlemiseks ja lõpuks 1 isikukirje uue variandi saamiseks vähemalt paar tundi! Nii on mul kogunenud umbes 400 uut ja täiendatud kirjet ligi poolteise aasta jooksul. Lisaks mõnikümmele niisugust, mida saab tähistada läbinisti küsimärgiga, nagu ülaltoodud näidet isiku kohta perekonnanimega Kask – aga võib-olla hoopis Kase?

Juba märtsiküüditamise nimekirjaraamatute trükiks ettevalmistamise aegu aastatel 1999-2000 sai läbi töötatud kõik "Mementole" tulnud kirjad, millega oli saadetud andmeid kokku umbes 12 000 isiku kohta. Nende andmete ja arhiivisäilike võrdlemise tulemiks jäi pisut alla 1200 kirje. Need omakorda said veelkordse võrdluse osaliseks arreteeritute 3. raamatu toimetamise aegu, mil ERAFi oli kasutusse antud juba mitu uut kartoteeki, sealhulgas ka ülalmainitud operatiiv-arvestuse kartoteek. Raamatusse läks nimetatud 1200-st veidi alla 600, ülejäänud kirjed täiustusi arhiivandmetega võrdlemisel või osutusid ebatäpseteks nimevormideks

– seega olid ühel või teisel kujul baasis juba olemas.

Allikad ja nendesse suhtumine

Täiendavatel otsingutel (või eeltoimetamises, kuidas seda tegevust niisuguste raamatute puhul ka ei nimetaks) on aga selgunud huvitavaid üksikjuhtumeid.

Näiteks suutis üks Venemaal Siberis enne sõda vangistatud eestlane aja ära istuda ja pärast sõda Eestisse tulla. Siin jõudis ta pärast perekonnanime pisi-muudatust saada ühe asutuse direktori asetäitjaks. Siis ta vangistati hoopis muulaadse, kuid ka poliitilise süüdistuse põhjal. Mälestustest kerkis nüüd ta nimi esile, operatiiv-arvestuskartoteegis leidis ka kaart. Kuid sellel oli märgitud, et kuni 1965. aastani pole leitud andmeid menetluse lõpuleviimise kohta ja seega lõpetatakse see süüasja aegumise tõttu. Ja siis – sarnase nime tõttu seal-samas kartoteegis, mõni kaart edasi, teine kaart sama mehe (ainult pisut teise nimega) kohta, olemas ka toimik, mille andmed ERRB baasis. Ja sealt siis selgus, et nimi oli dokumentidel pisut võltsitud, haridusdokument ka, aga kõik see uurimisel avastatud. Muidugi polnud süüdistatav kuhugi kaduma läinud, vaid rutiinselt laagrivangistusse mõistetud ja sinna ka saadetud.

Kuid selle juhtumiga leidis tõestamist, et KGB dokumentidesse tuleb suhtuda sama hoolika allikakriitilisusega kui mistahes andmeallikasse. Paraku olen tänavu 3-s lähiajaloo raamatus märganud igaühes pisut erilaadset, kuid põhimõtteliselt allikakriitika alusmõtete eiramisest tulenenud üsna jämedat viga. Ka saatusekaaslased, kellel veel jaksu lugemiseks, on täheldanud ajaloolaste raamatuis kas oma või väga lähedaste kaaslaste toimikuandmete, pehmelt öeldes liiga lihtsameelset kasutamist.

Eakalt mälestustekirjutajalt ei oleks õige loota lausa täppislikku lahkamist, missugused meenutused on tegelikud aastakümnete taha jäänud sündmuste aegsed, missugused sündinud ja omaks võetud nendesamade aastakümnete kestel omandatud elutarkuse peegeldusena minevikku. Küll aga peaks kutselise ajaloolane suutma iga allikat kriitiliselt vaadelda ja hinnata.

KGB-lased varjasid kohustuslikult ja võib-olla ka isikliku "kupukonkurentsi" huvides oma tegevuse kajastamise võtteid, kui nad kriminaaltoimikusse menetlust kirja panid. Kõrvutades isi-

kutoimikus säilinud kambrist, valvurite arvelt vangi uurijale üleandmise ja temalt ülekuulatu tagasi vangla arvele andmise "tšekke" (sageli väiksemaid kui 6x10sm paberipalasad) ülekuulamisprotokollide kuupäevade ja kellaaegadega kriminaaltoimikus, selgus, et Erik Sard oli kambrist ära (arvatavasti vahetevahel ka boksis) esimesel ülekuulamisel (1 protokoll ühe uurija allkirjaga) 36 tundi järjest, kusjuures tegelikult kuulas teda üle 3 uurijat vaheldumisi!

Ka hilisemalt on sageli ühe protokolliga taga kaks ja rohkemgi eri päevadel olnud ülekuulamist. Ülekuulamise kestvus on (neil puhkudel, kui lõpu kellaaeg ja kuupäev on märgitud) üsna tihti silmnähtavalt vastuolus protokollilühiduse või pikkusega. Ülekuulavate kohta operatiivandmete olemasolu on väga harva näha ja kui, siis enamasti küllaltki abstraktselt, nagu näiteks sarnaselt asjaolule, et Ülo Jõgi operatiivarvestuse kaardile on märgitud tema kohta peetud litera-toimiku number. Ent tõeline jälitustoimik Eestis elanute ja siin vangistatute kohta on tänaseks arhiivis väga suur haruldus. Kas need hävitati enne KGB lahkumist või võeti kaasa ärasõidul Moskvasse, pole teada. Kuid just need annaksid arhiivimaterjali esmakasutajale võimaluse tõepoolest väita, et nimel too isik andis üles minu isa või vanaisa. Tävalise kriminaaltoimiku puhul on sedalaadsed kategoorilised väited ainult väga väheste eranditega ebaõiged ja näitavad ainesse kohaltult enesekindlat suhtumist.

Kuhu on maetud Eestis hukatud ja vangistuses surnud?

Nõukogude režiimi kehtimise aegu (1940-1941 ja 1944-1991) oli Eestis üle 120 vangistuspaiga ("kinnipidamiskoha" nõukoguliku terminoloogia järgi), alates miilitsa eelvangistuskambritest ja lõpetades rohkem kui tosina vangilaagriga (mitte arvestades sõjavangilaagreid!): mitu laagrit Narvas, 2 Vasalemmas-Rummus, Harku suurlaager allüksustega, 1 Sillamäel, Valgas, noortelaagrid jne. Siinkohal pole kokku loetud ka KGB ajutisi vangistuskohi valdades, mis olid kasutusel sageli nädalaid, võib-olla ka kuid. Kõikjal suri vangistatuid (haarangus haavatud metsavendi, peksmisest tapva vigastuse saanud metsavendade toitjaid ja varjajaid, pikaajalise vanglaelu kestel ägenenud tuberkuloosi põdejaid). Kõige rohkem muidugi Patareis, kus ainsana asus ka vanglahaigla.

Kuhu on need surnud maetud? Kui palju neid on? Kui palju viidi surmasõudeid täide Keskvanglas Patareis või

NKVD sisevanglas Pagari tänaval?

Võib väita, et matmiskohtade dokumentatsioon, kaasa arvatud matmisplaanid, asub suuresti Eestis, Justiitsministeeriumi haldusalas olevates asutustes. Seda kinnitab üks sealt välja antud ühe Harkus surnud poliitvangi hauatunnustega teatis, samuti mõned legaliseerimata skitsid hukatud vangide matmispaikade kohta Tallinna lähistel. Kuid tagasihoidlikult tähistatud on ainult Harju-Madise kalmistul asuv vangide matmiskoht. Teada on veel vangide matmiskohad Harkus, Narvas, Viljandis – aga võib-olla teavad kohalikud elanikud palju rohkem? Teavitagem siis ka "Mementot"!

Vangide surma- ja matmisdokumentid peaksid säilima avalik-õiguslikes arhiivides, et nad ei saaks hävida, nagu juhtus ligi poolega Keskvangla kartoteegist (1940-1977), mis on säilinud osaski, eriti 1940.-1941., aga ka aastate 1944-1945 kohta hindamatu lisaallikas – mis sellest, et praegu veel läbi uurimata.

On kostnud ka üksikuid vastuväiteid, et enamik vangisurmaga seonduvatest dokumendikogumest käsitlevad nn olmevange, sealhulgas ka julmi kurjategijaid, keda on surnud ja hukatud igas ühiskonnas. Kuid kui on olemas dokumendid, siis saab ju vahet teha, keda mälestada riiklikult, kelle mälestamine või unustamine on ainuüksi omaste asi. Muuseas, ka olmekurjategijate küüditamine kodumaalt võõrsile on inimsusevastane kuritegu! Seega on õigustatud ka nende saatuse uurimine. Seda enam, et nõukogude võim nagu teisedki terrorirežiimid kasutas talle ebameeldivatest isikutest lahtisaamiseks või nende maine rikkumiseks ka olmekuritegudes süüdimõistmist. Drastilisim näide kurjategijana karistamisest on kutseõppeasutusest lahkumise eest kriminaalkorras karistamine – kui palju seda Eestis kasutati? Praegu ei oska vist mitte keegi seda öelda. Nii on põhjendatud ka selle "kontingendi" (NKVD ja KGB termin) lähem uurimine.

Kas aegumatuid kuritegusid ikka veel jätkatakse?

Kõike, mis segab inimsusevastaste kuritegude ja nende järelmite uurimist, tuleb lugeda aegumatute kuritegude jätkamiseks nende varjamise abil. Kui asjassepuutuvad riigid või nende õigusjärglased tõepoolest pürgiksid õigusriikliku täiuse poole, oleks juba ammu toimunud kuritööde varjajaid süüdimõistvaid kohtuprotsesse.

Eestis ei näi poliitikutuid üldse häirivat, et 25. märtsi, teise suurvõitluse tähtpäev pole isegi töövaba päev!

Kuidas on võimalik kanda mälestust ja leina edasi järgmistele põlvkondadele, kui leinapäeval on lapsed koolis ja tööealised tööl?

Samasugune on ju lugu ka 14.juuniga. Minu silmis on endised võimuhed üritanud suurkuritegude mõistmist ja hukkamõistmist vähendada, ent meie, ellujäänud, imestame ikka veel, miks mälestuskogunemisele tuleb nii vähe noori ja tööeas inimesi! Ja ikka kerkib ka 14. juunigi leinapäeva ümbernimetamise häbiväärseid katseid, rääkimata sellest, et Tallinnas pole peale saksa okupatsiooni ajal Linda kuju juurde paigaldatud mälestustahvli asumisel ja vangistuses hukkunute mälestusmärki ollagi, Tartus aga tuleb see võib-olla ümber paigutada. Aina sellepärast, et ikka ei taheta (ja seda tervete erakondade kaupa) tunnistada kommunismivastast võitlust ja selle ohvreid – eks selle tunnistamine oleks ju tõepoolest nõukogudemeelsuse ja tollase võimu toetamise hukkamõistmine. Mõndagi tegelast on aga asjaolu, et Eestis on suudetud karistada vaid üksikuid poliitmõrvade süüdlasi, et vaid 10 aastat oli poliitikutel anda süümevanne, julgustanud väiksema süüdlasena lausa jultuma. Oleks vaja teada, kas oleks võimalik tänapäeval karistada kommunismiohvrite matmispaiga kahjustamise eest? Kes juristidest vastab? Kas ongi niisuguse teema asjatundjat?

Kus on veel dokumente aegumatute kuritegude kohta?

Üksikutel väga visadel inimestel on läinud korda oma vanemate või vana-vanemate surma kohta dokumente saada endise Nõukogude Liidu asemele moodustunud riikidest. Matmispaikade kohta näib aga kehtivat tabu. "Mementol" ja sõsarorganisatsioonidel pole jätkunud jõudu hoida sidemeid "Memoriaaliga" Moskvas ja mujal, rääkimata pidevast suhtlemisest Läti, Leedu või Ukraina ja Poola vastupanu- ja repressioonideuurijatega. Väga palju dokumente on Kasahstanis, väga palju Komi Vabariigis.

Kuigi kommunismi kuritegude ja Nõukogude Liidu ajaloo kümneid käsitusi kogu maailmast on teada Eestiski, osa neist ka tõlgitud, samuti on ilmunud mitu-mitu tähelepanuväärset teost Eesti ajaloolastelt, ei saa edaspidi enam lootma jääda võidelnute ja kannatanute endi suutlikkusele Rahva ja ta riigi ajalugu on rahvuskehandi orgaaniline osa, selle tähelepanuta jätmise toob mõlema hääbumise. See on juba kuritegu kogu inimkonna hävingu suunas.

Jüri Uluots hoidis õiguslikku järjepidevust

TÖNIS MÖLDRE

ajaloolane

On tähtpäevi, mida ei taha tähistada, kuid mida ei saa unustada. Üheks selliseks on 14. juunil 1941. aastal toimendatud kuritöö aastapäev.

Ei eita – minu jaoks on see emotsionaalselt süngem päev kui teise suurküditamise aastapäev, nii ebaõiglaseks pean toona toimendatud! Olles sündmuste täheldamisega tööalasel seotud, leian, et tragöödiate puhul võiks (ja vahel tulebki) rääkida toimunust head sõnumit otsivalt. Mis võis selle aktsiooniga seoses olla positiivset?

Esimene mõte: midagi ei olnud! Siiski - juhtus imesid - kõiki „plaanitud” ju ära ei viidud. Eesti riigi seisukohalt olulisena jäi näiteks arreteerimata ning küditamata vabariigi viimane sõjaeelne peaminister professor Jüri Uluots ning tema perekond. Miks see fakt nii oluline on? Sellepärast, et prof. Uluotsa isikus jäi alles Eesti Vabariigi õiguslik järjepidevus, mida alates 1944. aastast kanti edasi eksilis. Vastasel korral tulnuks ka 1991. aastal meie riiklik järjepidevus taastada mingil muul kombel.

Dokumenteeritult on olemas Nõukogude Liidu julgeolekuorganite määrus Jüri Uluotsa ja tema perekonna arreteerimise ja „kaugelasuvasse paikkonda VÄLJASAATMISE” kohta, mis on kinnitatud ENSV Riikliku Julgeoleku Operatiivstaabi liikme, julgeoleku rahvakomissari Boriss Kummi poolt 10. juunil 1941. Võib tekkida küsimus – miks siis ei realiseerunud, miks ei olnud 11102 küditatud isiku hulgas peaministrit ja tema perekonda?

Peab vastama: olukorra täpset rekonstruktsiooni pole. Võib ainult eeldada, et nõukogude võim oli oma tõelist palet piisavalt paljastanud (Eesti Vabariigi juhtivate tegelaste repressioon oli alanud juba 1940. a. suvel) ning ka ohutunde sundis (eeldada võis, et kohe-kohe algab sõda) Uluotsa ja tema abikaasat kindlat varjupaika leidma.

Eelkõige tuleb siiski vist tänada tema korporatsioonikaaslasti „Rotaliast”. Üht

kindlat pelgupaika polnudki, sõprade abil vahetati pidevalt oma asukohta.

Selle loo drastilisemaks etapiks tuleb pidada elamist kolm nädalat maa alla kinnimüürituna.

Kindlasti ei pidanud Jüri Uluots sellist käitumist kohaseks – olles sõna otseses mõttes rahvamees, ei näinud ta

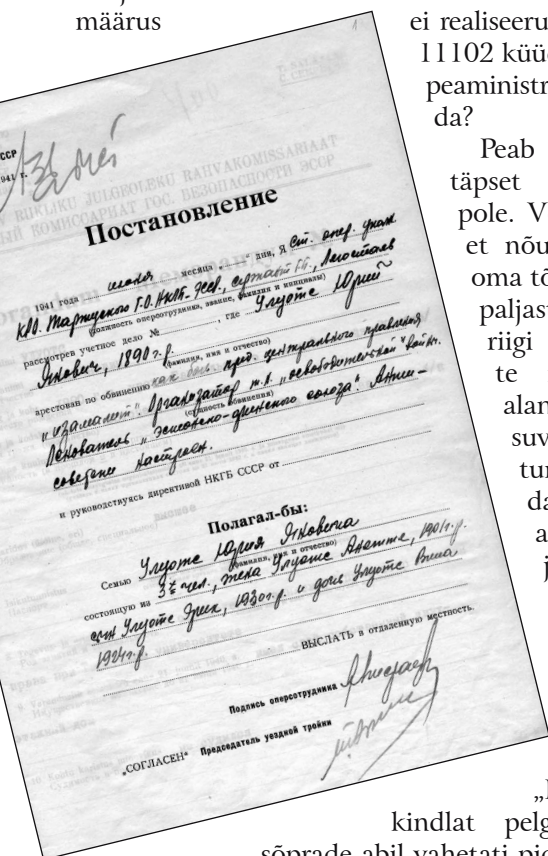
Jüri Uluots perekonnaga.

taolises pääsetees väljapääsu, riigijuht pidi raskel hetkel rahvaga olema. Kõigele lisaks põdes ta juba vähki... Aga Eestil oli Jüri Uluotsa lähemas tulevikus veel enamgi vaja. Kogu Saksa okupatsiooni perioodi elasid Uluotsad Eestis. Rahvas seas oli poolehoid Jüri Uluotsale sel ajal väga suur.

Kui nõukogude väed 1944. a. alguses uuesti Narva all Eesti pinnale tungisid, kutsus Jüri Uluots eesti rahvast võitlema sissetungijate vastu. Ehkki selles, et Saksamaa ei aita Eesti riiki taastada, oldi ammu veendunud, toetasid rahvuslikud jõud mobilisatsiooni Saksa vägedesse 1944. a. kevad-talvel. Seda lootuses, et taas suudetakse vaenlane oma jõududega kodumaalt välja ajada. Sinimägedes pani rinne vastu juulini, Tartu all augusti lõpuni...

18. septembril 1944 nimetas Jüri Uluots kui peaminister presidendi ülesannetes ametisse uue Vabariigi valitsuse eesotsas Otto Tiefiga (ametlik nimetus: peaministri asetäitja). Vaatamata Eesti saadikute korduvatele varasematele palvetele minna välismaale, lahkus Uluotsade pere Eestist alles 21. septembri hommikul. Varem oli Uluots sellest keeldunud, põhjendades seda kartusega üldsuse seas lootusetust ning paanikat tekitada. Jüri Uluots suri Rootsis 9. jaanuaril 1945 ning on maetud Stockholmi Metsakalmistule (Skogskyrkogarden).

Oleme elanud vastuolulisel ajal: kui okupatsioonivõimu ideoloogia omistas ajaloo protsesside kujundamise hindamisel suurimat tähelepanu masside osale, siis terve mõistus ütleb, et ilma väljapaistvate juhtide ning üksikisikute tegevuseta oleks ka sündmuste areng teistsugune. Jüri Uluotsa pääsemist nõukoguliku terrori paraadi käest tuleb lisaks üldhumaansetele kaalutlustele hinnata just nimelt ka sellest vaatekohast.

Eesti rahva kannatuste uurija ja vabaduse eest võitleja Enn Sarv tähistas 85. juubelit

Enn Sarv sündis 13. mail 1921 Tallinna linnaarsti pojana. Hariduse sai Jakob Westholmi gümnaasiumis. Lõpetanud kooli 1939. aastal, läks ta Tartu Ülikooli õigusteadust õppima. Ülikoolis õppis aastail 1939-1944, kuid lõpetamise eel, 20. aprillil 1944 vahistati Saksa okupatsioonivõimude poolt.

Enn Sarv ühines okupatsiooniaastail põrandaaluse vastupanuliikumise ja oli Eesti Vabariigi Rahvuskomitee aktivistina andmete kogujaks ning sidepidajaks erinevate rühmituste vahel. Varjunimega "postkast nr. 44" andis ta edasi salajast informatsiooni.

Seitse aastat sunnitööd Komimaal

20. septembril 1944 toimetasid Saksa võimud Enn Sarve koos grupi võitluskaaslastega Tallinna vanglast Saksamaale Stutthofi koonduslaagrisse, kus paljud hukkusid. Vangistusest vabanes ta märtsis 1945, mobiliseeriti seejärel Punaarmeesse, kuid äärmisest kurnatusest tingitud nõrga tervise tõttu vabanes peagi teenistusest ning jõudis 1945. a. oktoobris kodumaale tagasi. Siin oli algusest peale jälitusorganite järelvalve all ja juba 4. jaanuaril 1946 arreteeriti kui rahvuslane.

Pärast pikaajalisi vintsutusi Tallinna ja Moskva vanglates mõistis erinõupidamine Enn Sarvele tagaseljaotsusega kodumaa reetmise paragrahvi järgi 7 aastat sunnitööd. Ta oli Komi ANSV-s Vorkutlagis ja hiljem sealsamas määratuna eluaegsele sundasumisele. "Hruštšovi sula" ajal 1958. a. vabanes sundasumisest ja sai võimaluse kodumaale tagasipöördumiseks. Juba sundasumisest Vorkutas alustas õpinguid Moskva Kaugõppe Instituudis mäetööstuse organisatsioonide ja ökonomika erialal ning lõpetas instituudi 1961. aastal. Eestis astus uuesti Tartu Ülikooli ning lõpetas ülikooli matemaatika erialal 1965. aastal.

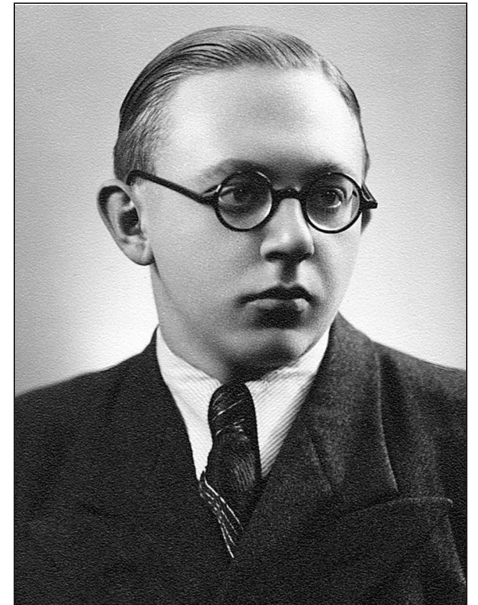
On tegelnud tõlkimisega, eriti pärast kodumaale naasmist, kui endisel poliitvangil oli töökoha saamisega tõsiseid raskusi. Hiljem töötas ENSV Riiklikus Plaanikomitees arvutispetsialistina, ENSV TA Küberneetika Instituudis laborijuhatajana ja Majandusmatemaatika Instituudis arvutioperaatorina. Sai koos kahe kolleegiga 1975. aastal Nõukogude Eesti teaduspreemia arvutite programmvarustuse loomise eest.

Tõene hinnang kolmele okupatsioonile

Eesti iseseisvuse taastamisel on E. Sarv aktiivselt kaasa löönud Eesti Endiste Poliitvangide Liidu juhatuse liikmena ja 1992. aastast Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riikliku Komisjoni liikmena. Pikaajalise uurimistöö tulemusena avaldas ta 1997. a. raamatu "Õiguse vastu ei saa ükski. Eesti taotlused ja rahvusvaheline õigus." Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis on see töö kõige põhjalikum ülevaade neist kaotustest ja kannatustest, mida eesti rahvale töid pool sajandit kestnud kolm okupatsiooni.

Rahvusvahelise õiguse sügavat mõistmist demonstreerides annab juristi haridusega autor täpse hinnangu toimunule. Tema raamatust on saanud hinnatud õppevahend õigusteaduse üliõpilastele. E. Sarv on olnud väga produktiivne uurija. Ajakirjas "Akadeemia" on aastail 1997-2006 ilmunud arvukalt tema uurimistöid nii Eesti inimkaotustest, märtsiküüditamisest, Vorkuta vangilaagristest kui ka vastupanuliikumisest alates juunipöördest 1940.

2004. aasta 1. jaanuaril jõustunud repressiivse isiku seaduse üks autoreid on E. Sarv. Ta kuulus Memento ja poliitvangide ühisesse viieliikmelisse töögruppi, kes 2003. a. kevadel koostasid seaduseelnõu põhiteksti. Hiljem valituna Justiitsministeeriumi juurde loodud valituskomisjoni koosseisu kaitses ta

Enn Sarv.

järjekindlalt seda, et seaduseelnõusse viidud Euroopa õigusruumile vastavat tekst ei moonutaks nõukogudeaegne fraseoloogia.

Äsja ilmunud Uno Andrussoni mälestusteraamatus "Poliitilises poliitiseis ja rahvuslikus vastupanuliikumises" saame hea ülevaate sellest, kui oskuslikult Saksa okupatsiooni ajal tegutsesid rahvuslikult meelestatud jõud, kaasates sellesse poliitilises poliitiseis töötavaid mõttekaaslasi, nagu seda oli Enn Sarve koolivend ja võitluskaaslane Uno.

Auväärses eas juubilar on säilitanud mõttekerksuse, täpse poliitilise vaistu ja sõjaeelses Eesti Vabariigis omandatud demokraatliku maailmavaate. Demokraatlik-Rahvuslike Jõudude Koostöökojas on ta tegutsenud aktiivselt selle foorumi loomisest alates ja tema juriidiliselt täpsed formuleeringud aitavad kõigil mõista probleemide olemust.

Teenete eest võitluses Eesti vabaduse eest on Enn Sarve autasustatud Riigivapi II klassi ja Valgetähe II klassi teenetemärkidega.

Eesti Memento Liit õnnitleb auväärset Enn Sarve ja soovib temale head tervist ning jätkuvat jõudu tööks!

Märtsiküüditamise kulakud ja natsionalistid

VALDUR OHMANN
ajaloolane

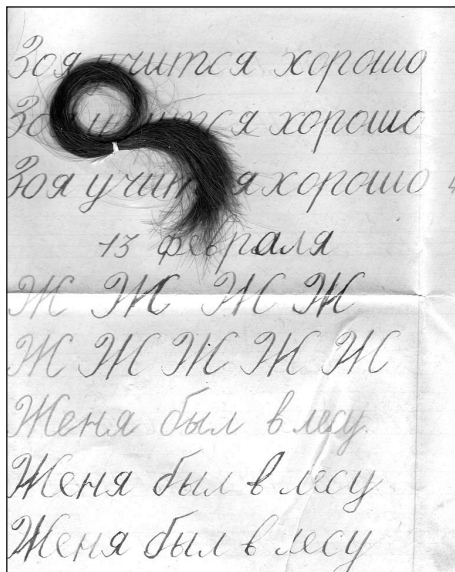
1949. aasta 25. märtsil küüditati Eestist Siberisse üle 20 000 inimese. Küüditatud jagunesid kahte kategooriasse: kulakud ja nõndanimetatud natsionalistid.

Kulakud moodustasid 1949. aasta küüditatute üldarvust kolmandiku ning natsionalistid kaks kolmandiku. Lihtsustatult – natsionalisti märgi said külge need, kelle mõni pereliige oli mingil moel aktiivselt välja astunud nõukogude korra vastu (metsavendlus, avalikud nõukogude korra vastased väljaütlemised, kuulumine Omakaitse, oli mobiliseeritud saksa armeesse jne.). Nende, nõukogude võimu poolt märgistatud natsionalistide saatuse oli kohati karmimigi kulakute omast. Nende kojunaasmise suhtes oldi jäigemad.

Üheks selliseks natsionalisti perekonnaks osutus toonasel Tartumaal elanud maapere. Pereisa Aksel asus juba 1941. aasta suvel metsavendluse teele, saksa okupatsiooni ajal osales Omakaitse töös, 1944. aasta aprillist kuni septembrini oli mobiliseeritud saksa armeesse. Pärast seda järgnes taas varjamine metsas kuni arreteerimiseni 1947. a. Sõjatribunali otsusega määrati talle karistuseks 25+5.

Aasta pärast, 13. 11. 1948. a., suri perekonnapea Lõuna-Kuzbassi laagris. Ent sellele vaatamata kuulusid 1949. a. märtsis küüditamisele Akseli abikaasa ja lapsed kui süüdimõistetud natsionalisti perekond.

Akseli perekonna toimiku kaante vahele jäänud kirjad kõnelevad ääretust kojuigatsusest. Juuksesalk ja väikese lapse püüdlused vene keele kirjaoskust näidata mõjuvad eriti emotsionaalselt. Paraku ei jõudnud paljud kirjad, sealhulgas lapselapse kirjatöö kodumaale jäänud vanaema-vanaisani, samuti tütre poolt lisatud juuksesalk Eestisse jäänud emani. Kirjad võtsid vahelt julgeolekumehed ja lisasid need perekonna toimikusse. Pereema ei osanud aimata, et ka Siberis võeti nad

juba 1950. aastast julgeolekuorganite poolt agentuurvaatluse alla. Nende käike kontrolliti, nende väljaütlemisi fikseeriti. Vaheltvõetud kirju kasutati kui agentuurmaterjali. Nii on Siberis tõlgitud eesti keelest vene keelde noppeid kirjast kodumaale.

Kallis emakene!

Kui me elame juba huntide keskel, siis peame ka huntide kombel ulguma, üks ole emakene! Nad oskavad ainult meie peale karjuda ja sunnivad meid tööle, kuid keegi ei küsi, kas meil on üldse leiba ja kartulit. Oh Siber, Siber, see on kõige armetum koht meie jaoks ja kõigi inimeste jaoks! Hea vähemalt, et teie asute seal. Meie ei kaota ka lootust. Ükskord pühade aegu purunes meie lambi peal klaas, minu õnneks. Killud toovad õnne ja rõõmu. Me loodame...

8. I. 51

Teine näide agentuurettekandest, mis koostatud pereema käitumise kohta 1. XI. 1952. a.

Agentuurteadaanne nr. 32

Eelpool kõnesolnud pereema jõudis sigalasse sigu toitma. Temale liginesid naised, kes töötasid laos – Jevdokia Saprõkina, Darja Gladkova ja mina [agent "Zorina"]. Too eestlanna hakkas sõimama: "Vaata sigu toidetakse kartulitega, aga meid kolhoosnikke toidetakse näljaga". Peale seada sõimas ebatsensuursete väljenditega Nõukogude valitsust. Kohalolnutest ütles Jevdokia Saprõkina talle: "Oota, kannata pisut, varsti jõuame kommuuni, siis me ei hakka töötama, sööma hakkame aga vastavalt vajadusele." Selle peale vas-

tati, et kommuni ajal kõngeme nälga ja jälle asus ta kiruma partei ja valitsuse poliitikat. Pärast seda ladus ta peale kartulid ja sõitis sigalasse. Saprõkina sõnas, et eestlanna oli rääkinud õigust, et kommuni ajal kõngeme nälga. Seepeale asusid kõik tööle.

Edasine ülesanne: Agent "Zorkina" läheb eestlanna korterisse ja tahab justkui osta käpikuid ja asub vestlema, juhtides jutu Oktoobrirevolutsiooni 35.-aastapäevale.

Kolmas juhtum agentuurteadaandest 30. IV. 1953. a.

Agentuurteadaanne .Agent "Vara"

Seesama pereema jutustab: "Ma kurjustasin vahvalt komandandiga ..., et vargad lasite koju, aga meid, kellel pole mingit süüd, hoiate siin. Mina ei karda komandanti ja ta saab veel minu käest." Seejärel rääkis juhi [Stalini] surmast. Parem, et see suri, võib-olla et uued valitsejad on paremad. ... Tema tahtvat, et tema lapsed koolis käiksid. Ta öelnud brigadirile, kes tahtnud teda koos lastega talvituma saata: "Te tahate, et minu lapsed jääksid samamoodi harimatuteks nagu teie rahvas."

Nood üksikud olupildid Siberist peaksid andma ettekujutuse sellest õhkkonnast, nuhkimisest, pealekaebamistest, mis jätkusid kodust kaugelgi. Ainult et asumisele saadetuid ei olnud enam võimalik kuhugi edasi saata. Ja ega kohalikud kolhoosiesimehed tahtnudki seda lubada. Tegemist oli reeglina väärt ja praktiliselt tasuta tööjõuga.

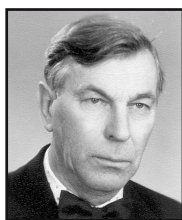
Tolle pere lapsed said küll 1954. aastal vanavanemate juurde Eestisse, kuid ema tagasipöördumine venis, ehkki taotlus tagasipöördumiseks tehti juba 1955. aastal. Oma lastega sai ema taas kokku 6 aastat hiljem – 1960. aasta algul. Kuid ka siis üritas külanõukogu jätta muljet, et nende tagasipöördumise vastu on kohalik rahvas. See püüdlus osutus lõppkokkuvõttes viljatuks.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu langetas 21. märtsil 1960. a. viimaks otsuse, mis võimaldas lõpuks tol paljukannatanud perel taas kokku saada. Niisugused olid fragmendid ühe natsionalistiks tituleeritud perekonna saatusest. Natsionalisti märk pandi külge enam kui 13 000-le. Eestimaal tuntud inimestest sai näiteks 8-aastaselt Mati Nuude riikliku julgeoleku poolt natsionalisti tunnismärgi.

Siberi karm külm oleks peaaegu elu võtnud

KALLE ARUMÄE
juuniküüditatu

1946. aasta sügisel oli järjekordselt rikkalik seedrimännikabide saak. Baasist ootas väljavedu ligemale kolm tonni pähkleid. Siinne talitee algas harilikult pärast oktoobripühi. Siis olid sookaelad ja väiksemad jõed-järved külmunud ja kandsid veoloomi.

Griškinost baasini oli edasi-tagasi umbes 80 kilomeetrit. See oli härjarekendile kolme päeva teekond. Esimese päevaga tuli jõuda kolhoosi mesilani. Teisel päeval käia edasi-tagasi baasis. Võtta peale koorem ja kolmandal päeval jõuda koju. Kooperatiivil oli kolm veohärga. Oli ka kolm hobust, kuid sellisel "ekspeditsioonil", kus tuli sõita ligemale 50 kilomeetrit asustamata alal, olid härjad kindlamad veoloomad.

Ellujäämine sõltus tikkudest

Igale reele mahtus kolm puuvaati 300 kilo pähklite veoks, peale selle härja kolme päeva heinad. Minu varustusse kuulus päts leiba ja kausitäis külmutatud kartuliputru, tingimata ka kirves ja toos tikke, mis harilikult olid kättesaadavas kohas – pluusi rinnataskus. Sellest sõltus ellujäämine – sõitsid ju üksi.

Kaks esimest reisi kulgesid lodusalt, ilmad olid normaalsed – mitte alla -20° C – ka lund oli vähevõitu ja seetõttu

veoloomad kuulekad. Novembri lõpul oli tugev purgaa. Luust ja lihast läbitungiv ulg ja tuisk möllasid kolm-neli päeva. Tuisuga harjud ruttu, kuid purgaa ulgumisega on võimatu harjuda.

Pärast konstitutsioonipäeva läks ilm selgeks ja temperatuur langes alla -40 °C. Lumikatte paksus oli jõudnud 60-70 sentimeetri. Arvestades sellega, et päevavalguse aeg veelgi lüheneb ja ees on oodata jõulude ja kolmekuninga külmasid, ei olnud mõtet viimast reisi edasi lükata. Tuli riskida.

Külmumine algab väsimusest

Griškinost välja sõites oli külmakraade ainult 30. Normaalne Siberi ilm. Külade vahelised teed olid juba sisse sõidetud. Piki kitsast põlluseljäandikku, mis oli end kiilunud soiste metsade vahele ja kust algas niioelda eikellegimaa, looklesid ainult minu eelmise reisi reejäljed. Oli tunda, et temperatuur langes kiiresti. Voori juht-härg ei tahtnud enam "vabatahtlikult" oma ülesannet täita. Reel istudes ja teda kogu aeg tagant utsuitades hakkas külm. Kui reelt maha kargasid, et lumes sumades sooja saada, jäi ka kogu voor seisma.

Mesilani olid jäänud veel mõned kilomeetrid, kui tundsin äkilist väsimust. Ka näriv külmatunne oli kadunud. Vägisi kiskus tukastuma... Seda tunnetust oli hetkeks. Siis tuli kusagilt mälusopist signaal: "Mees, tule mõistusele!" See on külmumise eelmäng!

Olin vanadelt siberlastelt külmumise kohta üht-teist kuulnud. Just nii pidavat see algama. Tunned end äkki

väsinuna ja tahaksid kasvõi hetkekski tukastada ja sa oledki oma otsad lahti andnud... See pidavat olema kõige valutum lahkumine siit ilmast.

Hetkelt olin virge. Tikud! Saada tuust heinu põlema! Saada elustavat sooja! Kuid sõrmed ei kuuletunud neid rinnataskust haarama. Ainus võimalus neid liikuma saada oli – käsi reite vahale. Aitas! Vist kümnenda tikuga sain heinatuusti hõõguma. Nagu alati olin mesilast tulelätmiseks varunud kasetohtu ja kuuskede habemetutte. Saanud lõkke üles, tundsin üle keha vappkülmavärinaid. Sõrmeotsad hakkasid kihelema. Ka kirves ei tahtnud esialgu kuuletuda, et kuivi ülespööratud tõrvaseid seedrijuuri raiuda. Kuid elutahe jäi peale...

1942. aasta talvel hukkus selliselt naaberkülas elanud valgalane proua Šmidt. Otsijad leidsid ta lummetuisanuna külalähedasselt viljapeksuplat-silt. Emata jäi kolm poissi, kes paigutati erinevatesse lastekodudesse.

Õöbinud mesilas ja võtnud baasist peale viimased tunnid, asusin kolmanda päeva varahommikul tagasiteele. Nüüd ei olnud vaja härgi sundida. Minu tuleaset kattis härmatis. Seisatasin mõtetes. Millega see kõik oleks võinud lõppeda – oli ju sellest kohast lähimasse külla umbes 30 kilomeetrit. Kes oli SEE, kelle käsi mind puudutas tol elule kriitilisel hetkel? Jah, on keegi, kelle tegemiste mõistmiseks ei ole meile antud voli, kuid kelle olemasolu me võime tunnetada... See oli Jumala käsi. Õhtuks olid koormad lattu üle antud, härjad tallis. See oli üks minu paljudest Siberi teekondadest.

Soovitusi represseeritu tunnistuse taotlejale

JAANUS JÕGI

Riigiarhiivi arhivaar

Isikud, kes taotlevad "Okupatsioonirežiimide poolt represseeritud isiku seadusele" tuginedes Pensioniametist represseeritu tunnistust, saadetakse tihti pikemalt süvenemata tagasi Riigiarhiivi represseerimist tõendava dokumendi järele.

Arhiivis selgub sageli, et tegelikult on sel inimesel juba vajalikud dokumendid olemas, kuna ta saab igakuist pensionilisa represseerituna kinnipidamiskohas või asumisel viibitud aja eest. Sellisel juhul on isiku pensionitoimikus olemas koopia Pensioniametile esitatud dokumendid (enamasti rehabiliteerimistunnistusest), mille alusel on pensionilisa määratud. Sama pensionitoimikus juba olemasoleva dokumendi alusel väljastab Pensioniamet ka represseeritu tunnistuse, uuesti arhiivi poole vaja pöörduda sellisel juhul ei ole -- seda isegi siis mitte, kui rehabiliteerimistunnistuse originaali enam alles ei ole.

Vanema asumisel oleku ajal sündinud lastele väljastab Pensioniamet represseeritu tunnistusi vanema rehabiliteerimistunnistuse (või muu õigusvastast represseerimist

tõendava dokumendi) ja sünnitunnistuse alusel. Pensioniamet võib nõuda ka lisadokumentide esitamist – seda näiteks siis, kui vanema nimi on abiellumise tõttu muutunud ja on lapse sünnitunnistusel ja vanema rehabiliteerimistunnistusel erinev. Asumisel sündinud lapsele personaalset rehabiliteerimistunnistust seaduse järgi vaja ei ole. Represseeritud vanema laps, kelle vanem on elus ja saab repressioonija eest lisapensioni, võiks represseeritu tunnistust taotleda samast Pensioniametist, kus asub vanema pensionitoimik. Ka sellisel juhul ei ole vaja reeglina arhiivi poole pöörduda.

Riigiarhiivi poole peab uue rehabiliteerimistunnistuse saamiseks pöörduma, kui vanem on surnud ja alles ei ole ka tema kohta varem väljastatud rehabiliteerimistunnistust.

Kui represseeritu lapsena sündinul puudub sünnitunnistus, siis Riigiarhiiv enamasti aidata ei saa, kuna vanema toimikus on asumisel sündinud lapsi märgitud vaid üksikjuhtudel. Sellisel juhul ei jää üle muud, kui Vene saatkonna või konsulaadi kaudu pöörduda uue sünnitunnistuse saamiseks sünnikohajärgse perekonnanaiseuameti poole ning varuda veidi kannatust.

Memento maakondlikud ühendused

HARJUMAA – EÕRL Memento Harjumaa
Ühendus Keila 76606 Vasara 6-47
TEL 678 1116, 5662 3907

HIUMAA – Vabadusvõitlejate ja Represseeritute Hiiumaa Ühendus
Kärkla 92411 Kaare 5, tel 463 1499

IDA-VIRUMAA – Kommunistide repressioonide all kannatanute Alutaguse organisatsioon "Memento", Hõbepaju 13, Ida-Virumaa, 43222, Püssi, tel 335 3384

JÕGEVAMAA – Jõgeva Maakonna Endiste Poliitvangide ja Represseeritute Ühing
Jõgeva vald 48331 Kuriste 12, tel 774 5362

JÄRVAMAA – Memento Järvamaa Ühendus
Türi 72210 Tallinna tn 2-36, tel 387 8344

LÄÄNEMAA – Mittetulundusühing Läänemaa Memento Haapsalu 90503 Lembitu 7,
tel 473 5895

PÄRNUMAA – Pärnumaa Ülekohtuselt Represseeritute Ühendus "Pärnu Memento"
Pärnu 80035 Tallinna mnt 87a-7, tel 447 1296

SAAREMAA – Saare Maakonna Memento Ühendus Muhu 94701 Suuremõisa, tel 4528011

VALGAMAA – EÕRL "Memento" Valgamaa Ühendus Tabasalu 7691, Kase 10-20, Harku vald, Harjumaa, tel 5394 9095

VILJANDIMAA – Memento Viljandi Ühendus
Viljandi 71013 Lääne 6-19, tel 5330 8301

VÜRUMAA – Õigusvastaselt Represseeritute ja Poliitvangide Võrumaa Ühendus "MEMENTO"
Võrumaa 65502, Kose alevik 7-10,
tel 78646411

NARVA – Õigusvastaselt Represseeritute Narva Koondis, Narva 20207 26. juuli 5-81,
tel 53314357

RAKVERE – EÕRL Memento Rakvere Ühing
Rakvere 44315 Metsa põik 9, tel 322 7231

TALLINN – EÕRL Memento Tallinna Ühendus
Tallinn 10122 Endla 4, 645 0974

TARTU – MTÜ Tartu Memento
Tartu 51005 Taara pst 1A-27, tel 7422117

Tööpataljonlaste Ühing
Vinni 46603 Põllu 6-9, tel 325 7153

Eesti Memento Liidu

ajalookonverents

65 aastat 14. juuni 1941 genotsiidikriteost Eestis
toimub 13. juunil 2006 kell 11.00–17.00
Rahvusraamatukogu konverentsisaalis

Konverentsi kava

- N. Liidu okupatsioonikriteod Eestis. Enn Sarv
- Poliitvõrvingute kartoteek. N. Liidu okupatsioonivõimude ettevalmistustöö juuniküüditamiseks. Aigi Rahi-Tamm.
- Juuniküüditamise ohvrite nimekirjade otsingutest Läänes. Prof. emer. Vello Salo

- Tööst Venemaa arhiivides aastail 1989–1994. Hilda Sabbo
- Eesti Memento Liidu tööst juuniküüditamise ohvrite nimekirjade koostamisel aastail 1989–2004. Peep Varju
- Küüditamise ohvrite meenutused toimunust.

Kutsume Tartu Linnamuuseumi näitusele

LIIVI UUET

Riigiarhiivi teatmetalituse juhataja

Filiaal asub Tartus Riia tn 15b, kus 1942–1950. aastail asus riikliku julgeoleku ametkonna Lõuna-Eesti keskus. Küllastajatele on avatud hoone keldriosa, kus asusid arreteeritute kambrid. Osa kongidest, kartserid ja koridor on taastatud nende endisaegsel kujul.

Teistes endistes vangikambrites olev väljapanek annab ülevaate Eesti sõjajärgsest vabadusvõitlusest ning kommunistliku režiimi kuritegudest. Nende hulgas on Siberi vangilaagritest kaostatoodud fotosid ja esemeid, materjale metsavendluse ja salajaste vastupanuorganisatsioonide ajaloost.

Muuseum korraldab samas ka näitusi. Uus näitus „Tartu julgeolekuosakonna töö-, sordi- ja pidupäevad“ on koostatud Riigiarhiivis. Selle aluseks on julgeoleku ruumide ülevõtmiisel leitud fotod, neile on lisatud ka

Julgeolekutöötajad otse.....

pisutdokumente, aukirju, spordidiplomeid.

Näituse koostajate arvates on aeg vaadelda selle asutuse tegevust ka veidi irooniliselt. Selles võtmes on valitud dokumendid fotodele lisaks.

.... ja profiilis.

Kahjuks on fotodel kujutatud isikuist vähesed nimeliselt tuntud. Koostajad loodavad, et küllastajad saavad siin abiks olla. Näitus avatakse 14.juunil ja seda, nagu kogu filiaali, saab vaadata teisipäevast laupäevani kl

KISENDAD, KODUMAA! II

Kalju Lepik

1

*Ükski võim
ei saa
sulgeda suud,
karjeks avatud suud
meie maa
meie õiguse järele.
Ka siis, kui meie hõim
selga saab surisärgi
manala õues,
kuulete kisendust kõues,
kanarbikus ja soos,
sügissajus ja rajuhoos
õiguse järele.*

2

*Sinu käed nad aheldanud,
kodumaa,
peksnud narmaiks su piha.
Aga su vabadusiha
murda ei saa
võõra piits ega kepp.
Vaevakask ja maarjalepp
nurmedel mullani maas.
Aga nad ei sure,
vaid tõusevad taas,
siis kui sureb
meie mure.*

3

*Pilved pahempidi karjun,
killu kisendan kuust.
Mu kisendus lõigaku läbi
teie lihast ja luust!
Tükkideks kisendan taeva,
kisendan mustaks päikese!
Kisendan, kuni teil väikese
ja vahva
maa ja rahva
kannatuse ja vaeva
pärast on
häbi!*

Eesti ema monument kannab kindlat sõnumit

Armas ema- eluandja, hell ja hea perehoidja, hingepideme looja, meie kauni keele kandja, elu igikestvuse sümbol. Kuhu aeg poleks sind ka viinud, missuguseid raskusi su ette veeretanud, sa oled alati olnud elujõuline ja katsumustes väarikas.

Möödunud sajandi inimesed said vast teistest enamgi tunda ema hoolitsevat kätt, tema hingehellust, -hoolt ja -soojust. Paljudel meestel tuli võidelda sõjaväljal vend venna, sageli ka isa vastu, vaevelda vangilaagris. Kui raske ka ei olnud, viibisid nende mõtted ikka armsa ema juures. Nad teadsid, et alati ootab ema neid koju, igatseb nende järele.

Üle tuli elada raskused kommunistiohu eest läände põgenemisel, paadi-põgenike saatuse koledused, rännata püssitoru valve all Siberisse, elada seal aastaid vaevas ja näljas. Üle tuli elada kolhoosikorra algaastate viletsus. Ema hoolitsevat ja hella kätt, tema ohvri-meelsust ei unusta meist keegi mitte kunagi.

Tänase armsa ema, lähiminevikus oma laste elu ja heaolu eest võidelnud ema tegude mälestuse jäädvustamiseks püstitatakse Võrru kauni Tamula järve kaldal haljasalale Vee tn 2 realistlikus stiilis monument eesti emale. See kehastab meie tulevikulootusi, väärtustab eesti naist emana, väljendab tänuja armastustunnet ema vastu, liidab rahvast, kannab kindlat sõnumit, et me kestame rahvana. Omaalgatuse-na rahva poolt püstitatav monument väljendab igäihe üllamaid tundeid ema vastu.

Üritus on leidnud tunnustust. Selles on lubanud osaleda Eesti Vabariigi president, Riigikogu ja rahvastikuminiister. Võru töögrupile lisaks on loodud vastav töögrupp ka Riigikogu juurde. Ideed toetab Eesti Memento Liit. Ürituse patrooniks on pr. Ingrid Rüütel.

Tänaseks on üksikannetajaid üle maailma 780, sellest väljaspool Eestit 120 inimest. 2005.aastal annetas kokku 603 inimest, alates mõnest riigikogu liikmest, lõpetades Austraalias, USA-s ja Kanadas elavate eestlastega. Pöördumisele omavalitsuste poole on nendest tänaseks annetanud 22. Annetanud on Eesti Justiitsministeerium,

viis Memento maakonnaorganisatsiooni, mõned naiste ühendused ja seltsid. Tänaseks on kogutud üle 220 tuhande kr. 2005.a. korraldatud vastaval ideekonkursil võiduväärilist tööd ei olnud. Monumendi emale loovad tellimistööna skulptorid Ilme ja Riho Kuld.

Armas eestlane, kus sa ka ei elaks, kui sinu soov ja mõte ühtib meie algatusega, ootame sinu osavõttu. Mida rohkem annetajaid, seda armsamaks see monument ajaga rahvale muutub. Annetame südamehääle järgi, pensionäridest ja õppuritest haridus-, kultuuri-, riigitöötajate ja äriinimesteni, äriühingutest ja riigiasutustest ühiskondlike ühenduste, ühingute ja seltsideni. Austav oleks, kui selles ürituses osaleksid ka sõjaveteranid-vabadusvõitlejad, Eesti Kaitseväge, Kaitseliit ja noorte organisatsioonid. Kõigi annetanute nimed jäädvustatakse aaramatus, mis jääb hoiule Võrumaa Muuseumi. Loodame, et ürituses osalevad ka Eesti Vabariigi Valitsus, Riigikogu ja kõik erakonnad.

Sageli kujundatakse vabariigis inimeste arvamust 600-700 küsitletu vastuste põhjal. Siin on aga annetusega oma tahet ja soovi avaldanud ligi 800 inimest. See on väljakutse kõigile, ka vabariigi valitsusele. Osavõtuga sellest üritusest näitaks valitsus, et on ühtne rahvaga, pole temast võõrandunud. Tõestagem siis seda! Olgem ühistegevuses kindlad nagu olid meie esiisad 1926.a. Lauluisale Fr. R Kreutzwaldile monumendi püstitamisel, nagu olime Balti ketis, Laulva revolutsiooni üritustel.

Elektroonilise või sularahamaksena on annetused arveldusarvele Ühispanngas 10220035996014 ja Hansapangas 221025673851 teenustasuta. Mõlemas pangas on tunnuslauseks Võrumaa Ühendus Memento Monument Eesti Ema..

Projektiga seonduva kohta saab infot Võru töögrupi juhilt Hans Sissasilt 78 64 641; 56 693 730; e-mail ellusis@ hot.ee; postiaadress Kose alevik 7-10, 65502 Võru vald

Võrus 15. mail 2006.a.

Töögrupi volitusel lugupidamisega
Hans Sissas

EMA PISAR

Kalju Lepik

*Emä sõtkus ja küpsetas leiba.
Lapsed kui leivad reas.
Leivad kui lapsed reas.*

Murel must tanu peas.

*Lävepakk on murekõrge.
Ja kitsas on tarre uks.
Ja kitsas on ellu uks.*

*Pisar langeb leiva pääle,
pisar valge ja suur.*

*Emä pisar, see on nii valge,
nii valge ja suur.*

Tartus asuv kommunismiohvrite mälestusmärk “Rukkilill” jäägu senisele kohale!

Abipalve Euroopa Parlamendi liikmetele

Austatud Euroopa Parlamendi liige!

14. juunil 1990 a püstitas represseeritute ühendus Tartu Memento nii Stalini-aegsete kui hilisemate kommunismiohvrite ja võitluses Eesti eest hukkunud vabadusvõitlejate mälestuseks mälestusmärgi “Rukkilill”. Mälestusmärk “Rukkilill” asub Tartus, Riia ja Pepleri tänava nurgal, kurikuulsa Halli maja vastas. Selles majas asus NKVD/KGB eeluurimisvangla aastatel 1940-1941 ja 1944-1954. Juunis 1990. aastal mälestusmärgi “Rukkilill” püstitamine oli osa Eesti rahva üleüldisest võitlusest Eesti iseseisvuse taastamise eest.

Mälestusmärk “Rukkilill” on kiriklikult sisse õnnistatud. Eesti suuruselt teises linnas Tartus on alates 1990. aastast igal aastal 14. juunil ja 25. märtsil rahvas kogunenud mälestus- ja leinatalitustele “Rukkilille” juurde.

Kui Vene väed lahkusid Eestist, siis paigutati mälestusmärgile arvud 17.06.1940- 31.08.1994. Mälestusmärgi juures on käinud kõnesid pidamas ja lilli-pärgi-küünlaid asetamas

Eesti Vabariigi president, linna- ja maa- vanemad, teised kõrged ametnikud ja ühiskonnategelased.

Tartu linnavõimude poolt langetatud otsuse mälestusmärgi “Rukkilill” ümberpaigutamise kohta on hukka mõistnud Tartu Memento juhatus 22. aprillil 2006 a. Samuti ka MTÜ Tartu Memento üldkogu, kus koguti allkirju “Rukkilille” senisele kohale jäämise toetuseks.

25. märtsil 2006. a “Rukkilille” juures toimunud rahvakoosolek soovis ühehäälselt, et mälestusmärk jääks senisele kohale. 21. aprillil toetas Eesti Memento Liidu juhatus Tartu Memento otsust.

Kommunismikuriteod on hukka mõistetud nii Eesti Vabariigis, kui ka Euroopa Liidus. Kommunismiohvrite arvamusel peaks ikka arvestama mälestusmärkide küsimuses.

Eriti selle jandi taustal, kuidas mõnitati sinimustvalget lippu ja Eesti patrioote 9. mail 2006. a Tallinnas Pronksõduri juures. Nüüd on Tartus asuva mälestusmärgi “Rukkilill” saatus muutunud kogu Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu küsimuseks.

Palume Teid, austatud Euroopa Parlamendi saadik, toetada poliitiliste,

juridiliste ja majanduslike vahenditega mälestusmärgi “Rukkilill” jäämist oma senisele kohale.

Lugupidamisega
Enn Tarto
MTÜ Tartu Memento esimees

Viimasest Heino Jalakase korraldatud mälestusretkest osavõtjad on jõudnud Johan Pitka sünnikoju.

Märtsiküüditamise aastapäeval 2006

Vaatame tulevikku. Kodutütred pärast leinaseisakut.

Eesti Memento Liit
soovib kõigile
ilusat Võidupüha ja
meeleolukat
Jaanipäeva!

EESTI MEMENTO LIIDU TEATAJA
Tatari 56, Tallinn 10134
toimetaja Rein Purje
tel 641 1200, 672 5769,
513 2480
rein.purje@solo.delfi.ee

Küljendus OÜ Saarakiri